

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE

PRINCIPALELE DOCUMENTE INTERNAȚIONALE REFERITOARE LA DREPTURILE LINGVISTICE ALE MINORITĂȚILOR

SILVIA IORGULESCU*

Abstract:

Language is an identity vehicle, a part of a system that makes it possible for a community to express itself and a vector of cultural, social and political influence. Also, language is an indisputable factor of cohesion within a minority, through which common ascendancy of community members is asserted and own cultural and historical features are perpetuated.

Thus, the need to protect this factor of preserving identity features through specific international instruments becomes obvious nowadays. However, the path towards awareness of this need to protect and promote the conceptual universe of language has proved to be a long one.

Keywords: language, minority, minority language, language rights

Résumé:

La langue représente un véritable véhicule identitaire, partie intégrante d'un système qui fait possible l'expression de soi d'une communauté et un vecteur de manifestation de l'influence culturelle, sociale et politique. La langue est aussi un facteur indiscutable de cohésion au sein d'une minorité, qui témoigne de l'ascendance commune de ses membres et sert à perpétuer les traits culturels et historiques propres.

Par ce fait, la nécessité de protéger la langue par des instruments internationaux relatifs aux droits linguistiques de l'homme pourrait apparaître, de nos jours, comme une évidence. Pourtant, le chemin de la prise de conscience a été, dans ce domaine, long et sinueux.

Mots-clés: langue, minorité, langue minoritaire, droits linguistiques.

Societatea Națiunilor, creată în 1919, a fost organizația însărcinată cu verificarea aplicării dispozițiilor privind minoritățile existente în diversele tratate de pace semnate la finalul Primului Război Mondial. Devenind garantul tratatelor privind minoritățile, organizația a inaugurat un sistem de control internațional al politicilor implementate de către un anumit număr de state cu privire la minoritățile naționale. Societatea Națiunilor – sub a cărei garanție au fost puse aceste tratate – a luat ea însăși inițiative vizând propunerea de măsuri destinate minorităților din alte țări decât acelea care au semnat convenții cu Principalele Puteri. Astfel din inițiativa Lordului Robert Cecil și la propunerea formală a unei Comisii – compuse din Lord Robert Cecil (Africa de Sud), Motta (Elveția) și Ed. Beneș (Cehoslovacia), – prima Adunare a Societății Națiunilor a emis, la 15 decembrie 1920, recomandarea ca Statele Baltice, Caucaziene și Albania, să fie obligate – spre a fi primite în Societate – să accepte aplicarea principiilor generale înscrise în tratatele minorităților și să cadă de acord cu

Consiliul asupra modalităților de aplicare¹. Dacă astfel minoritățile își văd recunoscute pentru prima dată anumite drepturi la nivel internațional, acestea sunt însă limitate la cele care au provenit din *Tratatul de la Versailles*, adică cele care se aflau, în epocă, separate de statul lor național de referință și integrate în cadrul unui alt stat național². Una dintre criticile aduse acestei perspective este tocmai aceea de a se ocupa punctual de o problemă generalizată, luând în calcul doar anumite state bine determinate, în 1934, în cadrul celei de-a XV Sesiune a Adunării Societății Națiunilor, mai multe țări – Polonia, sprijinită de Iugoslavia, Olanda, Elveția și Turcia – solicitând o convenție generală asupra drepturilor minorităților. Se mai poate remarca și faptul că, în primele documente ale Națiunilor Unite, termenul de „minoritate” nu este utilizat; acestea sunt identificate ca „grupuri etnice, religioase sau lingvistice”.

¹ G. Sofronie, „Protecțiunea minorităților de rasă, de limbă și de religie sub regimul Societății Națiunilor. Studiu de drept internațional public și privat”, p. 49, Oradea, 1930.

² Les minorités territoriales et le droit international, M.C. Barre, Revue québécoise de droit international, Vol. 6, nr. 1, pp. 12-23, http://www.sqdi.org/wp-content/uploads/06.1_-_barre.pdf (consultat în iunie 2016).

* Dr.

Dizolvarea Societății și cel de-al Doilea Război Mondial, au condus la o nouă schimbare în percepția problemei minorităților, aceasta începând să nu mai fie considerată globală, ci necesitând o abordare și o reglare bilaterală între statele vizate. În plus, termenul de minoritate este adoptat la modul global și literal, el aplicându-se tuturor categoriilor care, într-un fel sau altul, diferă de grupul dominant al unui stat, acoperind toate aspectele variabile ale noțiunii: etnice, lingvistice, religioase, culturale.

Interzicerea discriminării având la bază limba constituie unul dintre pilonii acțiunii internaționale în favoarea protejării diversității lingvistice și a limbilor minoritare. În septembrie 1948, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite adoptă *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, care conține următoarea referire (art. 2, paragraful 1): „Fiecare om se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta Declarație fără niciun fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări”³. Deși principiul enunțat prin aceste dispoziții trimite la drepturi individuale, care sunt independente de apartenența la o minoritate, totuși merită menționat ca unul dintre primele documente în care apare principiul nediscriminării pe criterii lingvistice.

De asemenea, art. 14 din *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, din 1950, a Consiliului Europei, intitulat „Interzicerea discriminării” stipulează că „exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta Convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație”⁴. Acest articol nu creează decât un drept pentru indivizi și nu

³ Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 septembrie 1948, <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/leaga/declaratia-universala-a-drepturilor-omului.php> (iunie 2016).

⁴ Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, Consiliul Europei, 1950, <http://www.hotararicedo.ro/files/files/Conventia%20pentru%20apararea%20Drepturilor%20Omului%20si%20a%20Libertatilor%20fundamentale.pdf> (consultat în iunie 2016).

o protecție pozitivă pentru limbile minoritare și pentru comunitățile vorbitoare ale unei astfel de limbi, însăși respectarea drepturilor lingvistice apărând ca subsidiare și destinate să asigure respectarea altor drepturi.

Problemele ridicate de existența unor minorități lingvistice apare pentru prima dată abordată⁵ în Convenția Generală a UNESCO din 1960, unde, la art. 5, se subliniază chiar importanța educației în limbile minoritare: „este esențial să se recunoască dreptul celor care aparțin minorităților naționale de a-și organiza propriile activități educative, inclusiv [...] utilizarea și educația în propria limbă”⁶.

Tot UNESCO, în Raportul General redactat la finalul Conferinței Mondiale asupra Politicilor Culturale (Mexico City, 26 iulie-6 august 1982) subliniază din nou necesitatea ca „predarea să se facă în limbile materne și naționale ale popoarelor, chiar și atunci când acestea sunt minoritare”, în scopul de a salvagarda multiplele identități culturale ale lumii. Într-un alt paragraf, 33, se arată că este importantă „revalorizarea limbilor naționale ca vehicul de transmitere a cunoașterii”⁷.

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat de ONU în 1966 și intrat în vigoare în 1976, reia același principiu al nediscriminării pe criterii lingvistice, punând, în plus, accentul pe dreptul minorităților la utilizarea propriei limbi. Art. 27 arată după cum urmează: „În statele în care există minorități etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparținând acestor minorități nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, propria lor viață culturală, de a profesa și practica propria lor religie sau de a

⁵ Așa cum am mai arătat, în perioada precedentă, în documentele organismelor internaționale, problematicile de ordin lingvistic ale minorităților nu au mai fost abordate, ele apărând cel mai adesea în tratate bilaterale sau multilaterale, care nu conțineau neapărat dispoziții privitoare la limba vorbită în mediul școlar.

⁶ Convenția din 14.12.1960 a Conferinței Generale a UNESCO, http://portal.unesco.org/fr/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (consultat în iunie 2016)

⁷ Conferința Mondială asupra Politicilor Culturale (Mexico City, 26 iulie-6 august 1982), Raportul General, UNESCO http://portal.unesco.org/culture/fr/files/12762/11295422481mexico_fr.pdf/mexico_fr.pdf (consultat iunie 2016).

folosi propria lor limbă.”⁸ Acest articol protejează dreptul persoanelor aparținând unor minorități naționale, etnice, religioase sau lingvistice la prezervarea și dezvoltarea acestor particularități. Dar pentru ca minoritățile lingvistice să-și prezeve limba și să-și poată dezvolta identitatea lingvistică este necesară intervenția pozitivă a statului. Statele care au ratificat Pactul⁹ sunt obligate să garanteze tuturor persoanelor care țin de jurisdicția lor drepturile amintite, ceea ce poate necesita adoptarea de măsuri specifice pentru a remedia inegalitățile cărora minoritățile le pot deveni victime. Din acest articol reies interzicerea asimilării forțate, dreptul la dezvoltarea culturală și la utilizarea propriei limbi, precum și obligația statelor părți de a lua măsuri protective pentru a prezerva existența acestor minorități etnice, religioase sau lingvistice.

De altfel, Comentariul general nr. 23 la art. 27 din acest document, adoptat în 16 aprilie 1994, la New York, de către Comitetul ONU pentru drepturile omului menționează la punctul 6.2. caracterul pozitiv al obligațiilor statelor, stipulând că „pot fi necesare măsuri pozitive pentru protejarea identității minorității și a drepturilor membrilor acestui grup de a se bucura și de a-și dezvolta propria cultură și limbă și de a practica propria religie în comun cu ceilalți membrii ai grupului”. Punctul 9 din Comentariul nr. 23 constată caracterul specific al obligațiilor statelor: „Comitetul concluzionează că art. 27 se referă la drepturi a căror protecție impune obligații specifice statelor părți”¹⁰. Gradul în care statele vor promova acțiuni pozitive este dat de necesitatea de a menține identitatea grupurilor amintite.

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, 1966, ONU, indică expres, la paragraful 2 de la articolul 2

⁸ Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a ONU din 16.12.1966 ; http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=80&inline (consultat în iunie 2016)

⁹ Inclusiv România, prin Decretul nr.212 din 31 octombrie 1974 pentru ratificarea Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice, publicat în B.Of. nr. 146/20 noi. 1974.

¹⁰ Comentariul general 23 la Articolul 27 al Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, in Sesiunea științifică în participare internațională a Ministerului Administrației și Internelor „Uniunea Europeană – spațiu de libertate, securitate și justiție”, 24 noiembrie 2011, Academia de Poliție Al. Ioan Cuza, p. 47.

că „Statele părți la prezentul pact se angajează să garanteze că drepturile enunțate în el vor fi exercitate fără nicio discriminare întemeiată pe rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, avere, naștere sau orice altă împrejurare”.

Actul final al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa de la Helsinki, din august 1975, numit și Acordurile de la Helsinki, conține dispoziții relative la minoritățile lingvistice și naționale. Acest text reia principiile generale ale art. 2 al Declarației Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, adăugând că „statele participante pe teritoriul cărora există minorități naționale vor respecta dreptul persoanelor care aparțin acestor minorități la egalitate în fața legii, le vor acorda posibilitatea deplină de a se bucura în mod efectiv de drepturile omului și libertățile fundamentale și, în acest mod, vor proteja interesele lor legitime în acest domeniu”¹¹. Dar, de asemenea, introduce o precizare importantă privind minoritățile, și anume în domeniul culturii și educației:

„Statele participante, recunoscând contribuția pe care minoritățile naționale sau culturile regionale pot s-o aducă la cooperarea dintre state în diferite domenii ale culturii, își propun, atunci când pe teritoriul lor există astfel de minorități sau culturi și ținând seama de interesele legitime ale membrilor lor, să faciliteze această contribuție”. Asimilarea conceptului de culturi regionale celui de minorități naționale este benefică, putând justifica aplicarea art. 27 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice limbilor și culturilor regionale. Exemplul Franței este elocvent, aceasta semnând acordurile și recunoscând, prin urmare, legitimitatea limbilor regionale.

Aceste dispoziții sunt reluate și precizate în Conferințele internaționale organizate pentru a veghea la respectarea principiilor dictate de Actul final. Astfel, în Documentul final din 1989 al Reuniunii subsecvente de la Viena din 1986-1989 a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (*Documentul de la Viena*, Principii, alineatul 19), se arată cu privire la domeniul culturii

¹¹ Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Helsinki, din 1 august 1975, <http://lege5.ro/Gratuit/he2dqns/actul-final-al-conferintei-pentru-securitate-si-cooperare-in-europa-elaborat-la-helsinki-la-1-august-1975> (consultat în iunie 2016).

că statele „vor veghea ca persoanele care aparțin minorităților naționale sau culturilor regionale de pe teritoriul lor să-și poată conserva și dezvolta propria cultură sub toate aspectele, inclusiv limba, literatura și religia”¹². Precizările făcute pentru domeniul educației nu sunt nici acestea lipsite de interes: „[Statele] Vor veghea ca persoanele aparținând minorităților naționale sau culturilor regionale aflate pe teritoriul lor să poată realiza sau primi o educație privind propria cultură, inclusiv prin a permite ca părinții să transmită copiilor limba, religia și identitatea lor culturală”.

Articolul 30 din *Convenția ONU cu privire la drepturile copilului*, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989 dispune ca: „în statele unde există minorități etnice, religioase sau lingvistice sau persoane de ori origine autohtonă, copilul aparținând unei astfel de minorități sau având origine autohtonă nu va fi privat de dreptul la viață culturală proprie, de dreptul de a-și declara apartenența religioasă și de a-și practica propria religie, precum și dreptul de a folosi limba proprie în comun cu alți membri ai grupului său”.

Declarația Națiunilor Unite asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, adoptată de Adunarea generală în 18 decembrie 1992 este un alt act de importanță pentru domeniul de care discutăm. Se evidențiază aici faptul că principiul nediscriminării este necesar să fie însoțit de măsuri vizând utilizarea în cadru public sau privat a limbilor minoritare, protejarea și promovarea/dezvoltarea acestora, precum și de învățare a limbilor materne ale minorităților ori de cunoaștere reciprocă a limbilor și culturilor existente pe teritoriul lor, prin crearea de condiții adecvate, inclusiv cu adoptarea de documente legislative corespunzătoare. Astfel, Declarația acordă persoanelor aparținând minorităților următoarele drepturi:

„Statele vor proteja existența și identitatea națională sau etnică, culturală, religioasă și lingvistică a minorităților înăuntrul teritoriilor lor și vor încuraja crearea de condiții pentru promovarea acestei identități. Statele vor adopta măsurile

¹² „Linii directoare privind utilizarea limbilor minoritare în media audio-vizuală”, Broșură publicată și difuzată de Înaltul Comisar OSCE pentru Minorități Naționale, octombrie 2003, p. 16, <http://www.osce.org/ro/hcnm/70123?download=true> (consultat în iunie 2016)

legislative corespunzătoare și orice alte măsuri necesare pentru realizarea acestor obiective.” (art. 1, paragrafele 1 și 2). „Statele vor acorda acestor minorități dreptul la propria cultură, la profesarea și practicarea propriei religii și la utilizarea limbii proprii în particular sau în public, în mod liber și fără obstacole sau orice altă formă de discriminare.” (art. 2, paragraful 1). „Statele vor lua măsuri pentru a crea condiții favorabile ca persoanele aparținând minorităților să își exprime trăsăturile caracteristice și să își dezvolte cultura, limba, religia, tradițiile și obiceiurile, excepție făcând acele practici specifice care contravin legii naționale sau sunt contrare standardelor internaționale. Statele vor lua măsurile corespunzătoare astfel încât, atât cât este posibil, persoanele aparținând minorităților să aibă posibilități adecvate pentru a învăța limba maternă sau a se instrui în limba maternă. Statele vor lua, atunci când este cazul, măsuri în domeniul educației pentru a încuraja cunoașterea istoriei, tradițiilor, limbii și culturii minorităților existente pe teritoriul lor. Persoanele aparținând minorităților vor avea posibilități adecvate pentru a cunoaște societatea în ansamblul ei.” (art. 4 paragraful 2, 3 și 4)¹³. Desigur, se poate imputa acestui document faptul că, așa cum este ușor de constatat, dispozițiile au un caracter general și nu precizează nimic cu privire la natura măsurilor care trebuie adoptate în vederea îndeplinirii scopurilor propuse, printre care se numără și protejarea limbilor minoritare, și crearea unui cadru adecvat pentru dezvoltarea lingvistică a grupurilor minoritare prin cunoașterea, utilizarea și învățarea limbii materne.

Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare a fost semnată în 1992¹⁴ și a intrat

¹³ Declarația Națiunilor Unite asupra Drepturilor Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase și Lingvistice din 18 decembrie 1992, <http://www.dri.gov.ro/declaratie-onu-cu-privire-la-drepturile-persoanelor-apartinand-minoritatilor-nationale-etnice-religioase-si-lingvistice/> (consultat în iunie 2016).

¹⁴ Adoptată de Comitetul Miniștrilor la 25 iunie 1992 și deschisă spre semnare la Strasbourg la 5 noiembrie 1992, Carta a intrat în vigoare la 1 martie 1998, fiind ratificată în prezent de 24 de state: Armenia, Austria, Cehia, Cipru, Croația, Danemarca, Elveția, Finlanda, Germania, Liechtenstein, Luxemburg, Muntenegru, Norvegia, Olanda, Polonia, România, Regatul Unit al Marii Britanii, Serbia, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia, Ucraina, Ungaria. Țările care nu au semnat și nici nu au ratificat Carta sunt: Albania, Andora, Belgia, Bulgaria, Estonia, Georgia, Grecia, Irlanda, Letonia, Lituania, Monaco, Portugalia și

în vigoare în martie 1998, până în prezent fiind ratificată de 24 de state europene. Carta este un instrument menit să protejeze și să promoveze limbile regionale sau ale minorităților, percepute ca fiind un punct nevralgic al patrimoniului cultural european. Aceasta prevede măsuri specifice de sprijinire a utilizării acestei categorii de limbi în domeniul educației și al mass-media, ca și pentru a permite folosirea lor în context juridic și administrativ, în viața economică și socială și în activități culturale. Carta vizează protejarea unui bun cultural european, și anume diversitatea lingvistică constituită de limbile minoritare și regionale; nu sunt vizate grupurile minoritare vorbitoare ale acestor limbi, ci limbile în sine, dat fiind că limbile minoritare și regionale nu sunt văzute ca fiind o problemă ce privește un singur grup, ci patrimoniul cultural european.

*Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale*¹⁵ (OSCE, 1998) sugerează măsuri concrete care pot fi întreprinse în diverse domenii ale vieții sociale pentru a pune în practică drepturile lingvistice ale minorităților. Aceste măsuri vizează, între altele, numele, religia, organizațiile neguvernamentale,

media, viața economică, autoritățile administrative și serviciile publice, instituțiile naționale și autoritățile judiciare. Abordarea Recomandărilor constă în perceperea problemei protejării drepturilor lingvistice al minorităților într-o perspectivă centrată pe relaționările interne din cadrul unui stat, prin reglarea raporturilor dintre limba majoritară sau oficială și cele minoritare, cu ajutorul implementării unor politici lingvistice nediscriminatorii și vizând încurajarea diversității lingvistice.

Convenția pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial a UNESCO adoptată la Paris la 17 octombrie 2003, arată la art. 2, că patrimoniul imaterial reprezintă: „practicile, reprezentările, expresiile, cunoștințele, abilitățile – împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele și spațiile culturale asociate acestora -, pe care comunitățile, grupurile și, în unele cazuri, indivizii le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural” și recunoaște ca făcând parte din acest patrimoniu, deci îndrituit să facă i se acorde protecția necesară și domeniul „tradițiilor și expresiilor orale, incluzând limba ca vector al patrimoniului cultural imaterial”¹⁶.

San Marino. Țările care au semnat, dar nu au ratificat Carta sunt: Azerbaidjan, Bosnia-Herțegovina, Franța, Islanda, Italia, Macedonia, Malta, Moldova, Rusia. România a semnat Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare în iulie 1995, iar 14 ani mai târziu, la 29 ianuarie 2008, a publicat Legea privind ratificarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare (Legea nr. 282 din 24 Octombrie 2007), care a intrat în vigoare la data de 1 mai 2008.

¹⁵ Recomandările de la Oslo cu privire la Drepturile Lingvistice ale Minorităților Naționale, document OSCE, din februarie 1998, <http://www.osce.org/ro/hcnm/67540?download=true> (consultat în iunie 2016).

¹⁶ Legea nr.410 din 29 decembrie 2005 privind acceptarea Convenției pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, adoptată la Paris la 17 octombrie 2003, publicată în M. Of. nr. 17/9 ian. 2006, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=69449 (consultat în iunie 2016).